

O. Perelomova. The Philosophy of scientific discourse. – Article.

Summary. The article deals with scientific discourse, attention is focused on clarifying the concept of discourse in linguistic-philosophical coverage and its implementation in the philosophy of science. The subject of knowledge is considered as a member of the scientific community, as a participant in the scientific discourse.

Key words: scientific discourse, philosophy of science, communication, linguistics, text, dialogue, scientific society.

УДК 304.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2023/38/36>

С. Д. П'янзін

доцент кафедри філософії, соціальних та політичних наук
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна

М. П. Василенко

доцент кафедри слов'янської філології,
зарубіжної літератури та методики навчання
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна

ГЕНДЕР І СТАТЬ: КОНФЛІКТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Стаття присвячена виявленню суперечностей, що призводять до конфліктної ситуації у питанні втілення сексуальності в соціальному світі. Розглядаються особливості наукових міркувань про міжстатеві й гендерні відносини. Виокремлюються основні конфліктогенні соціальні позиції з їх потребами, бажаннями і побоюваннями.

Ключові слова: гендер, стать, конфліктоген, фемінізм, гендерна теорія, соціальний конструктивізм, гендерна ідеологія, традиційна культура.

У другій половині 20 ст. західноєвропейська сексологія прийняла термінологічну різницю між біологічною статтю і гендером як соціальною роллю, певним типом прояву сексуального в соціальному. Потім під впливом фемінізму поняття «гендер» стало виступати скоріше як протиставлення поняття «стать», що поставило під сумнів природне походження відмінностей між людьми. Така, здавалося б, незначна подія в сучасній науці призвела до значних наслідків. Більше того, ці наслідки вже зримі в культурі та політиці сучасної не лише Західної Європи, але й активно проявляються у всьому світі. Тут і боротьба за гендерну рівність, і проблема трансгендерів у спорті, і культура відміни, і питання про туалети у школі тощо.

Спочатку, наприклад, К. Уест та Д. Зіммерман писали: «Однак ми вважаємо, що інтерпретація гендера як ролі затемнює діяльність з виробництва гендера в практиках повсякденного життя ... необхідно розглянути важливі та часто недостатньо розроблені відмінності між статями, категорією статі та гендером» [1, с. 195]. Після цього фрейдівське визначення «Стать – це доля» було відкинуто, як щось зайве [2, с. 299]. А згодом гендер став настільки по-різному тлумачитися, що розширення понятійних кордонів породило нові (і часом несподівані) конфліктогени.

Відповідно до принципу історизму у розрізненні понять статі та гендера чітко проявляється кілька позицій і водночас розкривається очевидна для конфліктології тенденція наступних гендерних міркувань.

Позиція перша. У 1960–80 роках 20 ст. розрізняють стать анатомічну (sex) і стать соціальну (gender). Відповідно, sex – біологічна характеристика, а gender – соціальна. Тут чоловіки та жінки ще залишаються самими собою. При цьому в соціокультурному просторі існує безліч проявів (образів) маскулінного та фемінного. Ця множина проявляється не просто через символічне відтворення жіночого та чоловічого, але й через різні форми прояву гендерних відносин, або, згідно з термінологією І. Гоффмана, «гендерні дисплеї». Однак, якщо погодитися з Р. Брайдотті, що «в сучасній феміністській теорії

і практиці відбувається криза поняття «гендер». Воно піддається гострій критиці як з причини теоретичної неадекватності, так і в силу політичної аморфності й невизначеності» [3, с. 224], то не дивно, що зміст терміна «гендер» десятиліттями обговорюється в науковій літературі. Однак говорити про розмитість уявлень про гендер буде доречно, якщо тільки згадувати 60–70-ті роки 20 ст., коли робилися спроби визначення цього поняття. На даний момент кожен з підходів до фемінізму (інтераціоналістський, інституціоналістський, структуралістський та інші) пропонує власне тлумачення гендера, проте основна суть даного поняття в усіх напрямках залишається незмінною, і поняття цілком успішно використовується в наукових колах. Тут можна навести аналогію з поняттям «образ», яке вже багато років є досить розпливчастим, і різні дослідники пропонують його власне розуміння, що, все-таки, не позбавляє теорію образу наукового статусу.

Позиція друга. У 1990 р. 20 ст. Л. Ніколсон стверджувала, що метою введення гендера в науковий дискурс була не заміна поняття статі, а лише доповнення цього поняття через біологічні конотації статі [5]. Тут гендер ще залишається в науковій сфері суспільства, але парадоксальним чином у міжособистісній комунікації гендер вже не стільки доповнює стать, скільки починає протиставлятися їй.

Феміністські конструктивісти К. Уест, Д. Зіммерман та ін. наполягали на тому, що «Гендер не зводиться ... до соціальних ролей чоловіка та жінки ... є базовою ідентичністю» [5]. А якщо «визначення статі індивіда є насамперед соціальним процесом і відбувається через соціальний процес» [1, с. 219], то стать жодною мірою не передує гендерові. Більше того, гендер первинний сам по собі. Однак таке протиставлення іманентно містить у собі тенденцію до виникнення конфліктних ситуацій, оскільки для людей з традиційною культурою саме стать, а не гендер є первинним. Одночасно з цим слід зазначити, що поділ на самців і самок у тваринному світі аж ніяк не дорівнює соціальному поділу на чоловіків і жінок як соціальних істот. Адже саме для прояснення цієї відмінності взаємодій особин різних статей у тваринному світі та у соціумі було сформування поняття «гендер».

Позиція третя. З 1990 років і до сьогодні зазначена вище нечіткість понятійних кордонів надала можливість лідерам фемінізму (а згодом і постфемінізму) перейти від теоретизування в рамках концепцій соціального конструктивізму до гендерної ідеології для зміни понятійного апарату масової свідомості [5] та ціннісних систем. Відповідно, відбувся перехід від власне науки до обґрунтування певних політичних дій, в ідеологію. Гендер перейшов із наукового середовища суспільства у соціально-політичну сферу.

Так, «академічна суперзірка» [6, с. 559] гендерної ідеології Дж. Батлер вважала, що «гетеросексуальність у людях примусово вихована різними зовнішніми обставинами, тому цю «примусову гетеросексуальність» треба зруйнувати» [7].

Критикуючи М. Фуко і водночас спираючись на нього, Дж. Батлер стверджує, що «Незалежно від фундаменталістських фікцій, які підтримують поняття суб'єкта, існує ... політична проблема ... поняття жінки ... виявилось суперечливим терміном ... предметом занепокоєння» [8, с. 301]. І тут, з одного боку, у сучасній постфукоїстській реальності є «необхідність «нової феміністської політики», для якої «методологічною та нормативною передумовою» стане «мінлива модель ідентичності» людини» [6, с. 559]. А з іншого боку, «Ідентичність без сутності – так можна було б резюмувати думку Батлер і антиесенціалістський пафос постфемінізму» [2, с. 300], з її ж питанням: «Яка можливість існує для “What possibility exists for the disruption of the oppositional binary itself?”» [9, с. 36] (Яка можливість порушення самої опозиційної бінарної системи?).

У такій гендерній ідеології чоловіки та жінки вже, по суті, не існують. А майбутнє за безстатевим та гендерно різноманітним суспільством.

Для людей традиційних цінностей і далеких від подібних «занепокоєнь» соціальна ситуація загострюється і стає небезпечною, оскільки зростаюча кількість гендерів, на їхню думку, веде не до різноманітності статево-рольової культури міжособистісних відносин та комунікації, а нав'язує мало не сексуальні девіації. Адже, на їхню думку, природна даність двох рук, ніг чи очей такого занепокоєння не викликає. Чому ж тоді природна даність статі у радикальних представників гендерної ідеології викликає занепокоєння, страх, тривогу, клопіт, утруднення, неприємності, горе? А саме такі стани описує Дж. Батлер, винісши в назву своєї книги (*Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*) іменник *trouble*. До того ж, іменник *subversion* означає не тільки підрив чи підірвну діяльність, а й повалення. Цікава і низка синонімів для іменника *trouble*: загибель, кінець (*overthrow*), переворот, повалення (*overturn*), падіння (*downfall*).

Така суперечність між поглядами представників гендерної ідеології і традиціоналістами неминує пов'язує гендер і конфлікт. До того ж, поняття статі при додаванні ознаки «природне» через надмірне

(або радикальне), на нашу думку, протиставлення соціальному отримало негативне забарвлення в гендерній ідеології, в якій традиційна культура часто має негативну конотацію. При цьому саме поняття «гендер» не є і не може бути конфліктогенним.

У сучасній квір-теорії, згідно з дослідженнями Г. Д. Номеровської, «Термін «квір» (queer) ... визначається лише у протиставленні з поняттям «нормальний» або «нормативність» ... Бути «квір» означає заперечувати як нормативну гетеросексуальність, так і гомосексуальність ... запропонований квір-теорією концепт гетероненормативності дозволяє уникнути дихотомії гомо/гетеро» [10, с. 125]. Тут «на стику гендерних досліджень, феміністської теорії та методології постмодернізму з величезним переважанням радикальних соціально-конструктивістських позицій» [10, с. 125] говорять про норми. Проте говорять щодо поняття ідентичності, а не поняття «добро» як етичної категорії, хоча норми споконвічно перебувають у етичному і ціннісному полі. І не щодо онтологічної категорії «буття», оскільки «Припущення про онтологічну цілісність суб'єкта ... слід розуміти як сучасний варіант гіпотези про природне походження – цієї фундаменталістської небиліці» [8, с. 301]. При цьому Дж. Батлер, розмірковуючи про «Владу» та «Закон», упускає той нюанс, що влада, метафорично кажучи, не ширяє в соціальному повітрі, не існує сама по собі, бо ніщо не існує само по собі, але завжди у зв'язку з чимось. І якщо та ж влада на чомусь ґрунтується, то, продовжуючи таку лінію міркування, ми неминуче прийдемо до онтології, а значить і до категорії «ціле», і до питання цілісності суб'єкта. Заперечення очевидного при одночасному проживанні в очевидному вказує, швидше за все, за думкою представників традиційної культури взагалі та «традиційної» культури мислення, зокрема, на конфліктогенність такого філософського змісту.

Ще раз наголосимо, що саме за думкою представників традиційної культури можна називати інтелектуально очевидне фікцією, небиліцею, ілюзією тощо, адже тільки таке очевидне не перестає існувати об'єктивно. Однак і ця позиція, у свою чергу, не менш конфліктогенна, ніж позиція радикальних соціальних конструктивістів.

Теоретизування в рамках концепцій соціального конструктивізму, фемінізму, емансипації тощо призвело спочатку до установки на «подолання природного тіла» (некласична модель гендерних відносин). Потім на основі постнекласичної моделі гендерних відносин Ж. Лакан заявив про те, що чоловік і жінка не складають позитивне ціле, Ж. Бодрійяр висловився про те, що єдина реальна стать – жіноча. А в міркуваннях С. Бем головним у відносинах між чоловічим і жіночим є питання влади [11, с. 50–66]. І водночас слід зазначити, що «Деякі західні феміністки також робили спробу повернутися до біології як основи жіночої сексуальності, наприклад, Моніка Віттіг і Люс Ірігарей ... Повернення до біологічного есенціалізму також є характерним для радикального фемінізму» [11, с. 25].

І все ж останній крок у запереченні онтологічної основи людства зробила Дж. Батлер в рамках радикальної гендерної ідеології, оскільки і якщо гендер є владним конструктом, то й постільки статевий поділ людства не відноситься до сутності людей і міркування про статеву ідентичність у світі гендерного перформанса є, власне, злом.

Однак будь-яке ціле неодмінно складається з протилежностей, інакше не було б цього цілого. Для людей традиційної культури онтологічно необхідними протилежностями є дві природні статі і аж ніяк ні менше, і не більше. Причому з-поміж них дійсно є відмінності, на яких так наполягають прибічники радикальної гендерної ідеології, абсолютизуючи відмінність, але і єдність є так само [12, с. 13].

Отже, складність розрізнення у суспільній свідомості всіх цих тонкощів веде від наукових роздумів про втілення і трансформації сексуальності в соціальному світі до радикальної ідеології «створення гендера», що своєрідно підкріплює гендерну ж ідеологію. А з іншого боку, у традиціоналістів вона породжує або смислово плутанину понять статі й гендера, або радикальне неприйняття гендера. І хоча поняття гендера саме по собі жодною мірою не конфліктогенне, все ж таки дві суспільні позиції в питанні про стать і гендер неминуче опиняються в конфліктній ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уэст К., Зиммерман Д. Создание гендера. *Хрестоматия феминистских текстов. Переводы* / под ред. Е. Здравомысловой, А. Темкиной. СПб. : Изд-во «Дмитрий Буланин», 2000. С. 193–219.
2. Гапова Е., Усманова А. Предисловие к Батлер Дж. Гендерное беспокойство. *Антология гендерной теории* / сост. и коммент. Е. Гапова, А. Усманова. Минск : ПроPILEI, 2000. С. 297–300.
3. Брайдогги Р. Различие полов как политический проект номадизма. *Хрестоматия феминистских текстов. Переводы* / под ред. Е. Здравомысловой, А. Темкиной. СПб. : Изд-во «Дмитрий Буланин», 2000. С. 220–250.
4. Nicholson L. Interpreting gender. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 1994. Vol. 20. № 1. P. 79–105.

5. Здравомыслова Е. А., Темкина А. А. Социальное конструирование гендера. URL: <http://www.nir.ru/sj/sj/34-zdrav.htm> (дата звернення 3.03.2023).
6. Курюмова Н. В., Брандт Г. А. Женская субъективность в зеркале неклассического сценического танца XX–XXI веков. *Вестник СПбГУ. Философия и конфликтология*. 2017. Т. 33. Вып. 4. С. 552–562.
7. Пшеничников И. Феминизм против политкорректности: к идее Британии о «беременных людях». URL: <https://ria.ru/analytics/20171026/1507577355.html> (дата обращения 26.02.2023).
8. Батлер Дж. Гендерное беспокойство. *Антология гендерной теории* / сост. и коммент. Е. Гапова, А. Усманова. Минск : ПроPILEI, 2000. С. 297–346.
9. Butler J. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York and London : Routledge, 2002. 256 p.
10. Номеровская А. Д. Проблема нормативности в дискурсе квир-теории. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. 2014. № 11 (49): в 2-х ч. Ч. II. С. 125–128.
11. Гендерні відносини: архетип, стереотип, ідентичність / за заг. ред. Пушонкової О. А., Шевченко З. В. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2016. 202 с.
12. Puanzin S. Categories, attribute and basic modes of social reality. *Вісник Черкаського університету*. Серія : Філософія. № 31 (324). 2014. С. 9–14.

S. Pianzin, M. Vasilenko. Gender and sex: the conflictology aspect. – Article.

Summary. *The article is devoted to identifying contradictions, which lead to a conflict situation in the issue of the embodiment of sexuality in the social world. Peculiarities of scientific reasoning about intersex and gender relations are considered. The main conflict-causing social positions with their needs, desires and fears are singled out.*

Key words: *gender, sex, conflictogen, feminism, gender theory, social constructivism, gender ideology, traditional culture.*

УДК 372.882

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2023/38/37>

Я. І. Рибалка

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

РОЛЬ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ МАЙБУТНІМИ УЧИТЕЛЯМИ-СЛОВЕСНИКАМИ

Анотація. *В умовах оновлення підходів, методик і прийомів викладання, диференційованого підходу до визначення мінімальних, достатніх і спеціальних знань та умінь з української мови, вивчення історії мови є важливою складовою підготовки учителів-словесників.*

Ключові слова: *методика викладання, рідна мова, історія української мови, синергетика української мови, мовні явища, граматичні форми, ментальність, патріотизм.*

Сучасний період розвитку України ознаменовано значними змінами в політико-економічній та соціально-культурній сферах. У цих умовах чільне місце посідають питання, пов'язані з оновленням освіти, із формуванням здатності до критичного мислення як однієї з ключових компетентностей зростаючого покоління. Не лише володіння, а й аналіз та синтез інформації значно розширює світогляд людини, дозволяє на рівні спілкуватися з людьми іншого світобачення й ментальності, адже знання своєї культури дозволяє глибше пізнавати й іншу культуру, звичаї, досягнення інших народів, надає можливості брати участь у міжнародних культурно-освітніх проєктах, а отже, є найважливішим чинником успішності особистості в сучасному світі.

Тож педагогічні навчальні заклади випускають кваліфікованих викладачів з української мови, озброюючи їх знаннями з сучасної української літературної мови на рівнях фонетики, орфографії, орфоepії,